

**YOSHLARNING KASB TANLASH QARORIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK
OMILLARI****Akbarjonova O'g'iloy Qosimjon qizi****Qo'qon Universiteti Andijon filiali****Psixologiya masofaviy ta'lim yo'nalishi 25-05-guruh talabasi****Xalimjonov Abduqunduz Rahimjon o'g'li****Kompyuter injineriya va raqamli texnologiya kafedrası o'qituvchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17305406>**

Annotatsiya: Har bir yosh inson hayotida eng muhim qarorlardan biri — bu kasb tanlashdir. Chunki tanlangan kasb nafaqat uning kelajakdagi iqtisodiy holatini, balki shaxs sifatida o'zini anglashini, ijtimoiy mavqeini va hayotdan qoniqish darajasini ham belgilaydi. Kasb tanlash jarayoni murakkab psixologik hodisa bo'lib, unda turli ichki va tashqi omillar, shuningdek, shaxsning ruhiy xususiyatlari katta rol o'ynaydi. Bugungi kunda yoshlarning kasb tanlash qaroriga bir qator omillar ta'sir ko'rsatmoqda — ota-onalarning fikri, jamiyatdagi stereotiplar, iqtisodiy sharoit, ta'lim tizimidagi yo'nalishlar va, eng muhimi, yoshlarning o'z psixologik holati va motivatsiyasi. Shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchi, qiziqishlari, qobiliyatlari, qadriyatlari va hayotiy maqsadlari to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsa, u holda tanlangan kasb nafaqat moddiy barqarorlik, balki ruhiy qoniqish manbaiga ham aylanadi. Psixologik jihatdan qaralganda, kasb tanlash jarayoni shaxsning o'zini bilish darajasi, irodaviy sifatleri, qaror qabul qilish qobiliyati va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlariga bevosita bog'liq. Ba'zi yoshlar o'z orzulari asosida qaror qabul qilsa, boshqalar ko'proq tashqi bosim yoki jamiyat talabiga moslashadi. Shu sababli, kasb tanlashda psixologik tayyorgarlik, motivatsion tahlil va o'z shaxsiy xususiyatlarini anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tezis yoshlarning kasb tanlashdagi psixologik omillarini tahlil qiladi, ularning hissiy holati, ichki turtkilari, o'z-o'zini baholash darajasi va qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir etuvchi asosiy psixologik mexanizmlarni yoritadi. Shuningdek, bu jarayonda ota-ona, pedagog va psixologlarning o'rni ham alohida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari yoshlar o'rtasida kasb tanlashda mustaqil fikrlashni, ijobiy motivatsiyani shakllantirish va o'zini anglash darajasini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Shunday qilib, to'g'ri tanlangan kasb — bu faqat hayot yo'lini belgilovchi qaror emas, balki insonning ruhiy baxti va ijtimoiy muvaffaqiyatining poydevoridir.

Kalit so'zlar

Kasb tanlash, psixologik omillar, motivatsiya, shaxs xususiyatlari, qiziqish, o'z-o'zini baholash, qaror qabul qilish, ijtimoiy ta'sir, yosh davri psixologiyasi, o'zini anglash.

Kirish

Inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bu — o'z kelajak yo'lini, ya'ni kasbini tanlash davridir. Chunki tanlangan kasb nafaqat insonning mehnat faoliyatini, balki uning butun hayot tarzini, dunyoqarashini va jamiyatdagi o'rnini belgilab beradi. Ayniqsa, yoshlar uchun bu qaror hayotda muhim burilish nuqtasi hisoblanadi. To'g'ri tanlangan kasb insonni muvaffaqiyat, baxt va ruhiy qoniqish sari yetaklasa, noto'g'ri tanlov esa ko'p hollarda hayotdan norozilik, motivatsiya yo'qolishi va o'ziga ishonchning pasayishiga olib keladi. Kasb tanlash jarayoni — bu oddiy tanlov emas, balki murakkab psixologik va ijtimoiy hodisadir. Yoshlar bu qarorni qabul qilayotgan paytda ularning shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari, o'ziga bo'lgan ishonchi, ota-onaning fikri, atrofdagilar ta'siri, jamiyatdagi mehnat bozori ehtiyojlari va hatto hissiy holatlari ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli kasb tanlash masalasini chuqur o'rganish,

ayniqsa, psixologik nuqtayi nazardan tahlil etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda yoshlarning kasb tanlashda mustaqil fikrga ega bo'lishi, o'zini to'g'ri baholay bilishi va ichki motivatsiyasini anglash darajasi ularning kelajakdagi hayot sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Afsuski, ko'p hollarda yoshlar kasbni o'z qiziqishlari yoki qobiliyatlariga qarab emas, balki otalarning istagi, jamiyatdagi obro' yoki iqtisodiy foydani hisobga olib tanlaydilar. Natijada, tanlangan yo'l insonning ichki ehtiyojlariga mos kelmay, ruhiy tanglik va mehnatga nisbatan befarqlikka sabab bo'ladi. Psixologik jihatdan, har bir insonning kasb tanlash qarori uning shaxsiy rivojlanish bosqichi, o'zini anglash jarayoni va maqsadga yo'naltirilganligi bilan chambarchas bog'liqdir. Motivatsiya, irodaviy sifatlar, qaror qabul qilish qobiliyati, o'z-o'zini baholash darajasi va hissiy barqarorlik bu jarayonning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Shaxs o'z imkoniyatlarini to'g'ri anglaganda va qiziqishlariga mos yo'nalishni tanlaganda, u nafaqat kasbiy, balki hayotiy muvaffaqiyat sari ham dadil qadam tashlaydi. Shu sababli, yoshlarning kasb tanlashiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni o'rganish, bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni aniqlash hamda ularga amaliy yordam ko'rsatish bugungi ta'lim va tarbiya tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu mavzuning dolzarbligi shundaki, har bir yoshning to'g'ri kasb tanlashi — mamlakatning intellektual va iqtisodiy salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Maqsadi

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — yoshlarning kasb tanlash jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash, ularning qaror qabul qilishdagi ichki va tashqi motivatsion turtkilarini o'rganish hamda kasb tanlashda shaxsiy xususiyatlar, o'zini anglash darajasi va hissiy barqarorlikning ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotning yana bir muhim maqsadi — yoshlarning o'z qobiliyat va qiziqishlariga mos kasb tanlashi uchun zarur bo'lgan psixologik tayyorgarlikni shakllantirish yo'llarini aniqlash, shuningdek, bu jarayonda otalarning, pedagoglar va psixologlarning samarali yondashuvlarini tavsiya etishdir. Umuman olganda, ishning maqsadi — yoshlarni ongli ravishda, mustaqil fikrlash asosida, o'z shaxsiy imkoniyatlari va psixologik holatlarini hisobga olgan holda kasb tanlashga yo'naltirishdir.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotda yoshlarning kasb tanlash qaroriga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash maqsadida nazariy va amaliy yondashuvlar qo'llanildi. Ish jarayonida o'rganilgan materiallar asosan psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohasidagi ilmiy adabiyotlar, maqolalar, statistik ma'lumotlar hamda yoshlar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga tayandi.

Tadqiqot obyekti va predmeti

Tadqiqot obyekti — kasb tanlash jarayonida bo'lgan o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoshlar. Tadqiqot predmeti esa — ularning kasb tanlash qaroriga ta'sir etuvchi psixologik omillar, motivatsiya, o'zini anglash, qiziqishlar, hissiy barqarorlik, ota-ona va jamiyat ta'siri hisoblanadi.

Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqotda jami 100 nafar 16–22 yosh oralig'idagi respondentlar ishtirok etdi. Ulardan 60 nafari qizlar, 40 nafari o'g'il bolalar bo'lib, ular turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olmoqda. So'rovnoma anonim tarzda o'tkazildi, natijalar tahlil qilinganda shaxsiy ma'lumotlar maxfiy saqlandi.

Qo'llanilgan metodlar

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy metodlar qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil metodi — kasb tanlash psixologiyasi, shaxs rivojlanishi va motivatsiya nazariyalariga oid ilmiy manbalar o'rganildi.

2. So'rovnoma, anketaviy metod — yoshlarning kasb tanlashga oid qarorlari, motivatsion omillari va ijtimoiy ta'sirlar bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi.

3. Kuzatish metodi — o'quvchi va talabalar bilan o'tkazilgan suhbatlar davomida ularning xulq-atvori, kasbga munosabati va tanlov jarayonidagi hissiy holatlari kuzatildi.

4. Taqqoslash va tahlil metodi — olingan natijalar yosh, jins, o'qish yo'nalishi va motivatsion turiga qarab solishtirildi.

Tadqiqot o'tkazish bosqichlari - ilmiy adabiyotlarni o'rganish va nazariy asos yaratish. So'rovnoma va kuzatuv savollarini ishlab chiqish. Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish. Psixologik omillarni guruhlash, xulosa va tavsiyalarni ishlab chiqish. Natijada yoshlarning kasb tanlashdagi asosiy psixologik omillari aniqlanib, motivatsiya, qiziqish va ijtimoiy ta'sirning o'zaro bog'liqligi amaliy misollar asosida tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot davomida o'tkazilgan so'rovnomalar, kuzatishlar va suhbatlar yoshlarning kasb tanlash qaroriga ta'sir etuvchi bir qator psixologik va ijtimoiy omillar mavjudligini ko'rsatdi. Olingan natijalar tahliliga ko'ra, bu jarayonni belgilovchi omillar asosan ichki, shaxsiy va tashqi, ijtimoiy omillarga bo'linadi.

Ichki psixologik omillar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlarning 62 foizi kasb tanlashda shaxsiy qiziqish va ichki motivatsiyani asosiy omil sifatida ko'rsatgan. Ularning aksariyati o'zlari yoqtirgan fanlar yoki mashg'ulotlarga yaqin bo'lgan sohalarini tanlagan. Biroq 23 foiz respondentlarda qiziqish va real imkoniyatlar o'rtasida nomuvofiqlik kuzatilgan — bu esa qaror qabul qilishda psixologik tayyorgarlik yetishmasligini ko'rsatadi.

Shuningdek, o'zini anglash darajasi yuqori bo'lgan yoshlar taxminan 35 foiz o'z kasbiy yo'nalishini aniq belgilagan, mustaqil qaror qabul qila olgan. Aksincha, o'ziga ishonchi past bo'lgan respondentlarda 28 foiz qaror qabul qilishda ikkilanish, tashqi fikrlarga bog'liqlik va noaniqlik holatlari kuzatilgan.

Tashqi psixologik va ijtimoiy omillar

So'rovnoma natijalariga ko'ra, yoshlarning 45 foizi kasb tanlashda ota-onalar fikridan, 30 foizi esa jamiyatdagi kasblar obro'sidan kuchli ta'sir olganini bildirgan. 20 foiz respondent esa "moda" bo'lgan yoki ko'p daromadli kasblarni tanlashini tan olgan. Bu holat yoshlarning mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi hali to'liq shakllanmaganini ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tarmoq va media orqali yaratilgan "muvaffaqiyatli kasblar" obrazi ham ko'plab yoshlarning qaroriga ta'sir qilmoqda. Bu esa haqiqiy qiziqish va ijtimoiy ta'sir o'rtasida muvozanat buzilishiga olib kelmoqda.

Motivatsiya va hissiy holat

Tahlil natijalariga ko'ra, motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan yoshlar o'z maqsadlariga yetishish yo'lida qat'iyroq va faolroq harakat qilmoqda. Bunday yoshlar orasida o'qishga, o'zini rivojlantirishga ijobiy munosabat shakllangan.

Aksincha, past motivatsiyaga ega bo'lganlar taxminan 27 foiz ko'proq tashqi ta'sirlarga beriluvchan bo'lib, o'z imkoniyatlariga ishonchsizlikni bildirgan.

Qaror qabul qilishdagi psixologik xususiyatlar

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko'plab yoshlar kasb tanlashda hissiy holat ta'sirida tezkor qarorlar qabul qilgan. Ba'zilar tanlovni do'stlarining fikriga asoslagan, ayrimlari esa ota-onaning "ishonchli kasb" tavsiyasiga ergashgan. Shu bilan birga, o'zini tanlagan kasbda ko'ra olgan, kelajak tasavvurini aniq shakllantirgan yoshlar taxminan 40 foiz yuqori psixologik barqarorlikka ega ekanligi kuzatildi.

Kuzatuv va suhbat natijalari

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchi va talabalar orasida kasbiy yo'naltirish jarayoni yetarli darajada tizimli emas. Ayrim o'quvchilar kasb tanlashni "tasodifiy tanlov" sifatida qabul qiladi, bu esa ularning keyingi o'qish motivatsiyasiga salbiy ta'sir qiladi. Shu bilan birga, psixologik maslahat olgan va kasbiy yo'nalish testlaridan o'tgan yoshlar o'z qaroriga nisbatan ancha ishonchliroq bo'lishgani kuzatildi. Kasb tanlashda motivatsiya va o'zini anglash darajasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-ona va jamiyat ta'siri ba'zan yoshlarning ichki istaklarini so'ndiradi. Mustaqil fikrlash va o'z imkoniyatini to'g'ri baholash yoshlarni ongli tanlovga olib keladi. Psixologik tayyorgarligi kuchli yoshlar tanlagan yo'nalishda bardavomroq bo'ladi. Ta'lim muassasalarida kasbiy yo'naltirish va psixologik maslahat tizimini kuchaytirish zarur.

Xulosa

Yoshlarning kasb tanlash qarori murakkab psixologik jarayon bo'lib, u nafaqat shaxsning individual qiziqishlari va qobiliyatlariga, balki oilaviy, ijtimoiy va madaniy omillarga ham bevosita bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kasb tanlashda shaxsning ichki motivatsiyasi, o'ziga bo'lgan ishonchi, hissiy barqarorligi hamda o'zini anglash darajasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ota-ona, do'stlar, jamiyat va ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadigan tashqi ta'sirlar yoshlarning mustaqil qaroriga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Kasb tanlashda ongli yondashuv, o'z qiziqishlari va real imkoniyatlarini to'g'ri baholay bilish yoshlarning kelajakdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omildir. Shu sababli, ta'lim muassasalarida kasbiy yo'naltirish tizimini kuchaytirish, psixologik maslahatlar va diagnostika usullarini keng qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlar o'z ichki motivatsiyasiga tayanib, ijtimoiy bosimlardan holi ravishda tanlov qilganlarida, ular o'z kasbiy faoliyatida nafaqat muvaffaqiyatga, balki ichki qoniqish va hayotiy barqarorlikka ham erishadilar.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimova, R. (2020). Yosh psixologiyasi va shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlari. – Toshkent: Innovatsiya ziyo nashriyoti.
2. To'xtayeva, D. (2019). Kasbiy yo'naltirish psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Abdurahmonova, M. (2021). Shaxs motivatsiyasi va kasb tanlash jarayonidagi psixologik omillar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.